

“ОТКРИТИЕТО НА ВЕКА“ И НЕГОВОТО ОТРАЖЕНИЕ В ПОЗИТИВНОТО ПРАВО

Публикуван в ИЗВЕСТИЯ, издание на съюза на учените – Варна, серия “Хуманитарни науки”, бр. 2’1999, 1’2000, с. 76.

Днес проектът човешки геном е в разгара си. Хиляди човешки гени са вече разчетени, като темповете се ускоряват непрекъснато. Почти всеки ден популярната прес аотразява ново откритие, отнасящо се до функцията или структурата на човешкия ген, генома на едноклетъчния организъм или други постижения на генетиката. Американското федерално правителство изразходва повече от 300 милиона долара годишно за генни изследвания, а частните фармацевтични и биотехнологични компании – дори повече. Към момента 18 държави имат собствени геномни програми... (NATURE, 26 June 2000)

Никой не може да бъде подлаган на медицински, научни или други опити без неговото доброволно писмено съгласие. (КОНСТИТУЦИЯ НА РБ)

Един от принципите на правото се заключава в т. нар. изпреварващо действие по отношение на интервенциите, които засягат регулирането на обществените отношения. Това важи с пълна сила и за, на пръв поглед формално-ефектните, но в действителност субстанциално-детерминиращи провокации, които нахлуват от предния фронт на съвременната наука

“Най-пресният” казус, носещ дата 26 юни 2000 г., недвусмислено подхвърлен на правниците-хуманитаристи, буквално взриви общественото внимание, като сложи началото на сериозни дискусии и множество спорове. Продължилите повече от десет години изследвания в областта на генното инженерство се увенчаха с успех и доведоха до качествен скок в разбирането за същността на човешката наследственост. Според авторите на откритието, наречено “човешки геном”, доскоро ирационалната природа на ДНК-молекулата е на път да бъде редуцирана до прегледни и точни, пределно изчистени като логически израз и математическа формулировка формално изразени корелации.

Днес дешифрирането на ДНК се оценява като едно от най-великите събития в историята на човечеството и се поставя наравно с такива открития, каквито се явяват съставянето на периодичната таблица на

химическите елементи, откриването на атомната енергия, излизането на човек в космоса, изобретяването на компютъра и др. Но за разлика от горепосочените научни постижения, по своята същност интервенции в областта най-вече на обективния (външен на човека) свят, откритието в областта на генното инженерство засяга директно човешката природа в нейната най-интимна същност! Поради тази причина значението му за бъдещето на човечеството се очертава да бъде от естество, което изисква специално отношение. По всичко изглежда, че неговата роля и последици тепърва ще се проявяват и ще засегнат из основи цялата социална действителност.

Същността на това откритие включва дешифрирането на около 3,3 милиона “букви”, съставляващи молекулата на ДНК. Гените са специфични последователности от тези “букви” и правят човека такъв, какъвто е. Те ръководят биологичните му функции, а оттук и цялостното му поведение. Твърди се, че би могло да се узнае кой човешки ген (от общо сто хилядите, които управляват работното състояние на ДНК) какви функции изпълнява, а това означава, че чрез подходяща интервенция ще могат да се определят предварително качествата на бъдещия индивид. Става дума не просто за възстановяване на увредени човешки органи. Трябва да се има предвид, че предмет на съвременната медицина са интервенции, целящи да се ”ремонтира” готовия природен продукт – човешкото тяло, във вида, в който то е просъществувало в продължение на милиони години. Намесата на медиците не е съществена, тя не засяга основните принципи, характеристики и качества на човека като биосоциално същество.

Новото откритие слага началото на съвършено нов подход към биологичната същност на човека! Оперирайки с най-малките “атоми” на наследствеността – гените, учените вече могат да извършват такива промени в човешката биология, които, рано или късно, чрез постепенно подобрене и усъвършенстване на технологията, ще доведат до създаването на хора с непознати досега качества. В потвърждение на горното предположение идва увереността на учените, че е възможно човешкият живот да бъде продължен, примерно, до 1200 години. Изобщо човешката природа – такава, каквата е, е на път да се промени из основи, а това поставя на преден план изключително сложни въпроси, включително и отнасящи се до закономерната и неминуема промяна на цялостната социална парадигма.

Всички тези перспективи са от естество, които не могат да оставят правната мисъл равнодушна към проблемите, създавани от научно-техническата революция. Благодарение на амбициите си учените отвориха врата към поле, необработено както в икономически,

политически, етически, така и в правен аспект. След като психичната природа като функция на човешката биология е на път да претърпи основни промени, резонният въпрос за правната мисъл започва да придобива следния вид: **доколко новите открития в генното инженерство ще повлияят на отношенията в обществената сфера, и в частност – правните отношения?** Ако се окаже, че тяхното повлияване няма да е малозначително, а напротив – съдбоносно, както твърдят най-изкушените футуролози, как правната методология ще се нагоди към новата проблематика? Защото ако до този момент теорията за детерминистичния характер на човешката природа не се приема насериозно от юриспруденцията, науката е на път да промени това положение – тя вече демонстрира детерминиращи възможности не само спрямо мъртвата физична природа, а и спрямо духовната, нематериалната човешка същност! От научно-технологично гледище се оказва, че не е пречка да се въздейства върху човешката биологична, а следователно и психична природа, по начин, ограничен единствено от поведението на интервениращия. В този смисъл най-значимите следствия от философско-гносеологичен и право-аксиологичен характер са свързани с **теорията за свободната воля.**

Правото – тази мащабна надстройка в сферата на обществените отношения, гради своето определящо основание върху убедеността, че всеки индивид притежава свободна воля, предоставяща му възможност да направлява своите постъпки и действия съобразно психофизиологичния механизъм на вътрешната задръжка. Правният субект може да съобразява своите действия с обществените изисквания, вследствие на което се въздържа от извършване на забранени от закона действия. Така се аргументира базисната правна догма, че всяко човешко същество притежавава свободна воля и следователно може да носи отговорност.

Откритието в областта на генното инженерство е на път да разклати сигурността, която правото е създадо в нормативния свят. Теорията за свободната воля като че е на път да изгуби основополагащото си значение. Науката ще може да определя – практически още преди раждането, всички физични и съответно – **психични** особености на бъдещия индивид. Всяка индивидуалност, като се започне от козметичната промяна на цвета на косата и се свърши с интелектуалните и волевите качества, ще стане възможно да се определя не от репродуктивните свойства на живата материя, хаотични по своята организационна същност, а от напълно целенасочени, човешки действия. Манипулация на съответните гени ще доведе до положението човекът да започне да **мисли и действа детерминирано.** Тази детерминираност ще бъде функция не на случайни флукутации в природния механизъм, а на допълнителна, целенасочена

намеса от страна на човека. Иначе казано – ще се наблюдава негативен процес на синтетично сливане на две детерминираниности. От една страна е налице природната детерминираниност, която, макар до голяма степен да се игнорира от теорията за свободната воля, все пак играе съществена роля при определяне поведението на правния субект (не случайно правото толерира постъпките на психично болните). И от друга – **нов тип детерминация** – изкуствено въздействие върху природния репродуктивен механизъм, което ще стане определящо.

В резултат от това двойко въздействие върху човешката психична природа има опасност принципът на свободната воля да престане да играе ролята, която правото днес му предоставя. Съзнателното манипулиране с генетичния материал би довело до появяването на хора с предварително зададени физични и психични способности. Ще се появят талантиливи физици, математици, художници, спортисти, а защо не и престъпници? Лесно би могло да програмират, например, професионални убийци. Достатъчно ще бъде да се изолира генът, който отговаря за престъпните наклонности. Ако ролята на този ген бъде съзнателно, целево преекспонирана с цел да се получат определени изгоди, пред правото ще се изправят почти нерешими проблеми. Как законът ще подхожда към деянията на такива хора – изкуствено създаваните престъпници? Ако те бъдат изправяни на подсъдимата скамейка в резултат на извършени от тях криминални деяния, не би ли следвало съдиите да подхождат към тях единствено оправдателно? Защото няма да може да се аргументира наличието на каквато и да е било тяхна вина. Нали адвокатите им ще доказват, било то чрез геномната им карта, или други достатъчно убедителни доказателства, че техните клиенти са предварително програмирани да вършат престъпления! Ако подобна перспектива се превърне в реален факт, не е много ясно как правото в класическия си вид ще съумее да оправдае своята аксиологическа значимост.

В най-разумния подход би следвало да се включи възможността да се регулират по правен път онези обществени отношения, които касаят пряко разработчиците на новите научни методи и технологии. Засега правото се интересува главно от “откритието на века” във връзка с надеждите в областта на медицината, която цели да изнамери достатъчно ефективни механизми за борба с тежките болести – рака, сърдечносъдовите, инфекциозните, наследствените и т.н. Подобно третиране на проблема обаче е незадоволително, то не обхваща всички възможни последствия и не може да разсее съмненията, че наред с благородните пориви могат да се замислят деяния, нямащи нищо общо с идеята за подобряване на човешката раса.

Най-тривиалните мерки, които се вземат от законодателствата на по-напредналите страни, са свързани с патентно-правната и авторско-правната материя. Най-леките, относително казано, деяния, резултат на престъпни действия, се разглеждат като неправомерни сделки с интелектуална собственост, ноу и шоу хау, засягащи законната търговия с отделни открития в областта на генетиката. Известно е, че предвид изключителната сложност на генната инженерия, изискваща скъпа материална база и висококвалифицирани кадри, изследванията не могат да се насочат единствено към държавни институти и предприятия. Затова се предлага предоставянето на частни юридически лица на отделни права за дешифрирането на определени гени. Това от своя страна ще изисква детайлно разработване на правната материя, предназначена за уреждането на въпроса.

Следващи по важност негативни последици, които биха могли да настъпят при по-нататъшното задълбаване в тайните на наследствеността, биха могли да имат характер на престъпно посегателство върху човешката природа без съгласието на потърпевшия. Разбира се, и днес съществуват законови текстове, които дават ефективни гаранции в името на неприкосновеността на личността и забрана да се действа против нейната воля, като се подлага на медицински опити и други нежелани интервенции. Следва да се отбележи обаче, че действащата правна уредба визира най-вече съществуващото състояние на научното познание и не включва новите революционни открития, към които спада и разглежданото тук.

Но като най-важна може би особеност на “откритието на века” може да се разглежда тревогата около обосноваването на обществената значимост на “класическото право” въобще. След като науката слага началото на такива промени в човешката биология, а следователно и психика, които ще доведат до цялостна промяна на човешката същност, как съществуващите регулиращи системи, в това число и правото, ще съумеят да се справят с новите проблеми? Защото е ясно, че ако правото загуби опора в основополагащите си принципи, в това число и в принципа на свободната воля, то ще се превърне в една ненужна институция.

Може да се предложи следното. Последствията от научното откритие в областта на генното инженерство от месец юни 2000 г., което се явява първа “лястовица” на серия още по-значими прониквания в тайните на човешката природа, по всичко личи, засега не се осъзнават в тяхната пълнота. Но рано или късно те ще доведат до качествен прелом в разбирането на човека за самия себе си. До този момент определящата роля във възпроизводството на *homo sapiens* има природата, тя се явява единствен корелат на цялостното му поведение. Това подвеждащо с

относителната си непроменливост състояние гарантираше привидно, както се оказа, спокойствие в правната сфера. Нейната независимост, ако се съди по роящите се едно след друго научно-технологични открития, е застрашена от прогресиращата гносеологична интервенция. Може да се предполага, че в неопределеното бъдеще науката до такава степен ще навлезе в тайните на човешката същност, че единствено от самите хора ще зависи как те ще пресъздават, моделират, възпроизвеждат самите себе си. Това вероятно ще доведе до промени в човешката физическа и духовна същност, морала и в частност правото, които засега не се поддават на рационалистично прогнозиране.

Една уважаваща себе си институция, каквато е правото, не би трябвало да оставя въвн от полезрението си сериозната заявка от страна на естествознанието за намеса в най-интимните страни на човешката природа. Новите открития трябва да се разглеждат от **специфична** правна материя и не трябва да се оставят на конвенционалните правни постановки. Трябва да бъдат установени новите хоризонти, които се маркират от науката, и които трябва да бъдат обхванати с необходимата правна пълнота, за да не се нарушават правата на гражданите, свързани с техния личен живот и конфиденциалност.

Наченки на ново правно мислене вече се забелязват. *"Legal regulation, including penalties for those who do not comply, should be established as soon as possible..."* (Правни норми... трябва да бъдат създадени колкото се може по-скоро...) заявява *Yusuke Nakamura*, директор на японския център за генетични проучвания. Тази линия на поведение би следвало да се поеме и от българското законодателство. Независимо, че на сегашния етап на икономическото развитие в България е трудно да се говори за съществени промени в обществено-икономическата система в резултат от научно-техническата и технологична революция, правната наука и практика са задължени по силата на основните си принципи да действат изпреварващо. Най-разумният подход според нас би се заключил в създаването на **специална правна уредба**, която да урегулира новите отношения между естествознанието и правото, особено като се има предвид, че тези отношения тепърва ще възникнат, развиват и усложняват. Нашето конкретно предложение включва идеята за разработка на законен акт, с примерно наименование **ЗАКОН ЗА БИОЛОГИЧНАТА ПРИРОДА НА ЧОВЕКА**, в който тази проблематика да се застъпи изчерпателно.